

ФРАНЦУЗЬКА МОВА ТА КОНЦЕПЦІЯ ФРАНКОФОНІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Міжнародна політика є складним комплексом економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, культурних та інших міждержавних стосунків, які реалізуються різноманітними засобами та в різноманітних формах. Одним із найважливіших механізмів контактування держави зі світом є її мовна політика, яка певною мірою формує міжнародний імідж країни, оскільки ставлення до національної та інших мов є показником гуманітарно-цивілізаційного розвитку держави. Як свідчить історія, мовна політика може по-різному впливати на міжнародні відносини: провокувати конфлікти або, навпаки, об'єднувати країни для досягнення спільних цілей. Мова дійсно є тим феноменом, на основі якого взаємодіють держави або групи держав, створюються міжнародні організації, розвиваються ЗМІ тощо. *Основним завданням* статті є огляд ситуації, яка характеризує статус французької мови у світі, а *актуальність дослідження* зумовлюється тим, що воно дозволяє визначити сучасні магістральні напрямки міжнародної діяльності на основі французької мови. Зауважимо, що публікацій із зазначеної проблеми не бракує [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9], і тому *основну мету* статті ми вбачаємо в актуалізації наявної сучасної інформації. *Новизна дослідження* визначається суттєвими трансформаціями статусу французької мови, які відбулися зовсім нещодавно, а *наукові здобутки* автора полягають в аналізі та синтезі останніх матеріалів, що висвітлюють становище франкомовного світу в умовах стрімких змін на міжнародній арені.

Французька мова традиційно асоціюється з іміджем Франції, значущістю країни в Європі та у світовому співтоваристві, її культурним впливом, статусом п'ятої

індустріальної держави, першого туристичного напрямку, третьої країни за кількістю іноземних студентів. Утім, оскільки французи складають трохи більше чверті носіїв французької мови у світі, французька мова протягом тривалого часу вже не належить лише Франції [2]. Для більшості французів це просто мова, якою вони природно користуються. Хтось розглядає її як мову відкритості для міжнародних контактів. Для інших, як у випадку з жителями Квебеку, це мова їхньої ідентичності, за збереження якої їм довелося боротися. Для більшості франкофонів французька – це один із засобів спілкування у їхньому багатомовному середовищі [3].

Однією з причин солідного статусу французької як мови міжнародного спілкування є її географічна дисперсія. Французькою мовою в якості рідної або другої розмовляють на п'яти континентах. Майже 60% мовців, які щоденно користуються французькою, живуть в Африці та на Близькому Сході, 33% проживають у Європі (28% у Франції), 7% – в Америці, 0,3% – в Азії та Океанії. З урахуванням 279 мільйонів носіїв французька мова посідає 6-е місце після китайської, англійської, хінді, іспанської та арабської. За даними «Барометра мов у світі», створеного соціолінгвістом Луї-Жаном Кальве, французька мова посідає друге місце після англійської та випереджає іспанську, німецьку та російську мови. «Барометр мов у світі» є рейтингом мов за 12 критеріями (кількість мовців (більше 500 000 носіїв), ентропія (здатність мови існувати за межами території походження), веікулярність (здатність мови обслуговувати різномовне населення на спільній території), статус мови, кількість перекладів з мови, кількість перекладів на мову, міжнародні літературні премії, кількість статей цією мовою у Вікіпедії, індекс розвитку людини, демографічний індекс, представленість в Інтернеті, важливість мови з точки зору її викладання на рівні університетів) [3]. Світове визнання французької мови закріплено у більшості міжнародних організацій. Французька є офіційною та робочою мовою в Організації Об'єднаних Націй (ООН) та її агенціях (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ тощо), в Раді Європи, НАТО, Міжнародному суді, Міжнародному олімпійському комітеті та ФІФА. Французька є однією з трьох робочих мов Європейського Союзу. Це мова

обговорень Суду Європейських Співтовариств та перша мова права Європейського Союзу. Французька є третьою діловою мовою у світі та другою в Європі. Застосовуючи ВВП у якості критерія, експерти стверджують, що економічна вага франкомовного простору у світі значно перевищує його демографічну вагу: у франкомовних країнах створюється 8,7% світового багатства [3]. Це четверта мова, якою найчастіше користуються в Інтернеті [4].

Сучасний франкомовний простір складається з трьох сегментів. Перший сегмент включає тих, для кого французька мова є рідною (Франція, Валлонська Бельгія та Брюссель, франкомовна Швейцарія, Квебек). Другий сегмент складається з населення частково франкомовних країн та регіонів (країн Південної Сахари та Індійського океану, Північної Африки, Близького Сходу, Гаїті, Вануату, французьких заморських департаментів та територій), які використовують французьку як мову спілкування або другу мову. Говорячи про цей другий сегмент, необхідно зазначити, що саме Африці судилося стати найбільшим франкомовним осередком у світі, і французька мова сьогодні – це світова мова, центр ваги якої знаходиться на африканському континенті. Кіншаса, столиця Демократичної Республіки Конго (51% франкофонного населення), стала найбільшим франкомовним містом у світі. Третій сегмент утворюють люди, які вивчають французьку поза франкомовним контекстом – як іноземну мову.

Французька мова є офіційною або однією з офіційних у 29 країнах. Це єдина офіційна мова у 13 країнах (Франція, Монако, Бенін, Буркіна-Фасо, Демократична Республіка Конго, Конго, Кот-д'Івуар, Габон, Гвінея, Малі, Нігер, Сенегал, Того); це одна з офіційних мов у 16 країнах (Бельгія, Люксембург, Швейцарія, Бурунді, Камерун, Коморські острови, Джибуті, Екваторіальна Гвінея, Мадагаскар, Центральнаафриканська Республіка, Руанда, Сейшели, Чад, Канада, Гаїті, Вануату). Французька не має офіційного статусу в 7 країнах, де нею розмовляють понад 20% населення (Алжир – 33%, Марокко – 35%, Туніс – 52%, Мавританія, Ліван, Маврикій, Андорра).

Отже, франкомовний простір складається з 36 країн (з урахуванням французьких заморських департаментів та

територій у Північній та Південній Америках, у Карибському басейні, в Індійському та Тихому океанах). До нього слід додати також інші країни з франкомовними меншинами: Ізраїль (500 000 осіб, що становлять близько 6% населення), Сполучені Штати (2,1 млн. осіб, що становлять 0,7% населення, у тому числі майже 200 000 в Луїзіані), Італію (автономну провінцію Валле д'Аоста), Індію (Пондічеррі, де французька – одна з 5 офіційних мов території), Джерсі (територію Британської Корони, де французька мова є офіційною).

Говорячи про перспективи французької мови в сучасному світі, президент Франції Еммануель Макрон під час свого виступу 20 березня 2018 року заявив: «Ми переходимо від старої ідеї франкофонії, яка орієнтувалася на Францію, до переконання, що франкофонія – це сфера, в якій Франція, з її відповідальністю та історичною роллю, є лише активною частиною – добровільною, але свідомою водночас того, що не тільки вона визначатиме долю французької мови» [3].

З геополітичної точки зору французька мова має оригінальний та унікальний інструмент розв'язання своїх проблем та впливу – Міжнародну організацію Франкофонії (МОФ), яка і втілюватиме зазначену нову концепцію.

МОФ є єдиною у світі багатосторонньою організацією, створеною на основі асоціації з мовою. МОФ не є винаходом французьких політиків. Її було засновано у 1970 р. у Ніамеї (Нігер) за ініціативою президентів Л.Сенгора (Сенегал), Х.Діорі (Нігер) та Х.Бургіби (Туніс) та за сприяння принца Н.Сіанука (Камбоджа) і президента Франції Ж.Помпіду під назвою «Агентство культурного та технічного співробітництва». У 2005 році Організація отримала назву «Міжнародна організація Франкофонії». Головне покликання Організації вбачається у сприянні розвитку різнопланового співробітництва між повністю або частково франкомовними державами світу. Персонал секретаріату МОФ, штаб-квартира якої розташована у Парижі, а також її регіональних представництв налічує близько 300 осіб [5].

У березні 2020 року МОФ відсвяткувала 50-ту річницю свого створення. Сьогодні МОФ складається з 88 країн та урядів

(54 повноправних членів, 7 асоційованих членів та 27 спостерігачів) [3].

Повноправними членами МОФ є Албанія, Андорра, Бельгія, Бенін, Болгарія, Буркіна Фасо, Бурунді, Вануату, В'єтнам, Вірменія, Габон, Гаїті, Гвінея, Гвінея Бісау, Греція, Демократична Республіка Конго, Джибуті, Екваторіальна Гвінея, Єгипет, Кабо Верде, Камбоджа, Камерун, Канада, Коморські острови, Конго, Кот-д'Івуар, Лаос, Ліван, Люксембург, Маврикій, Мавританія, Мадагаскар, Малі, Македонія, Марокко, Молдова, Монако, Нігер, Руанда, Румунія, Сент-Люсія, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сейшельські острови, Співдружність Домініки, Того, Туніс, Центральнопівденноафриканська Республіка, Франція, Чад, Швейцарія) та уряди двох канадських провінцій – Квебеку і Нью-Брансвіку та французької спільноти Бельгії – Валоні-Брюссель [5].

Україна отримала статус спостерігача у Міжнародній організації Франкофонії під час XI Саміту МОФ 28-29 вересня 2006 року у Бухаресті. Приналежність до МОФ дала Україні можливість урізноманітнити канали співробітництва у сферах розвитку демократичних інститутів, модернізації освітніх процесів, участі у діалозі культур, а також посилити її позиції у міжнародних організаціях, де широко представлені країни франкомовної спільноти. На даний момент опрацьовується можливість участі України у програмі «Французька мова у дипломатичному та міжнародному житті», яка передбачає вивчення французької мови українськими держслужбовцями, що працюють або планують працювати у сфері міжнародних відносин. Передбачається, що Програмою, яка розрахована на 4 роки, буде охоплено близько 100 українських держслужбовців, 5-та частина з яких – дипломати [5].

Отже, МОФ значно ширша за франкомовний простір, який складається з 36 країн (проте Алжир та Ізраїль, які характеризуються значною франкомовною присутністю, не є членами МОФ). Франція сплачує найбільший внесок до Міжнародної організації Франкофонії [2]. Бюджет МОФ на 2019 рік склав 71,45 мільйонів євро [3].

МОФ опікується важливими міжнародними питаннями, що стосуються миру, демократії, прав людини, сталого

розвитку, економіки, культури, освіти, не забуваючи при цьому проблем французької та регіональних мов. МОФ позиціонує себе як місце поваги та пропаганди культурного та мовного різноманіття. Буде цікаво зазначити, що після Брексіту англійська мова стала міноритарною на теренах Європейського Союзу, де залишилося лише 5 мільйонів носіїв англійської мови на 450 мільйонів громадян (трохи більше 1% відсотку населення). Водночас ірландці та мальтійці, які і складають ці 5 мільйонів носіїв англійської мови, обрали відповідно ірландську та мальтійську як офіційні мови в межах Європейського Союзу, а у 2018 році приєдналися до Міжнародної організації Франкофонії. Отже, Брексіт надав європейцям можливість переосмислити використання мов у Союзі – не для встановлення гегемонії французької мови, а для створення справжньої багатомовності навколо кількох основних мов [3]. Дослідники підкреслюють, що у сучасному світі французька мова не конкурує з англійською чи іншими мовами, а відіграє важливу роль у динамічній багатомовності [6].

Як і раніше, навчання французької мови вважається одним з основних шляхів пропагування ідей франкофонії у сучасному багатополарному світі, що характеризується культурним і мовним плюралізмом. Сьогодні її все більше і більше вивчають для того, щоб брати участь у культурно-економічному обміні з франкомовними країнами Америки та Африки [2]. Французька посідає друге місце серед мов, яких навчають в якості іноземної або другої (51 мільйон учнів та студентів, за даними Наглядової ради з французької мови МОФ). У Європейському союзі, згідно зі статистикою МОФ, французька мова посідає друге місце серед іноземних мов, які вивчаються в середній школі, з 26% учнів від їхньої загальної кількості [4]. Французька мова зберігає солідні позиції в системах освіти фламандської Бельгії, Німеччини, німецькомовної Швейцарії, Італії, Ірландії, Великобританії, Португалії, Австрії. В Іспанії французьку пропонують як факультативний предмет. У Північній, Центральній та Східній Європі, за винятком Румунії, вона користується меншою популярністю, конкуруючи з німецькою, іспанською та російською. Інтерес до французької постійно зростає в Марокко, Алжирі, Тунісі, Єгипті, Нігерії, Гані,

Мозамбіку. У Північній Америці французька викладається в англomовних провінціях Канади і на колишніх французьких територіях у США. У Латинській Америці її навчання значно скоротилося (за винятком Коста-Ріки, де її викладання є обов'язковим, та Чилі, Бразилії і Аргентини). В Азії та Океанії вивчення французької як іноземної обмежується кількома країнами (В'єтнам, Камбоджа, Лаос, Китай (головним чином у вищій школі), Індія, Узбекистан, Японія, Австралія та Нова Зеландія). Кількість викладачів, які навчають французької мови у світі, оцінюється приблизно в 900 000. За ініціативою МОФ 28 листопада оголошено Міжнародним днем викладачів французької мови. Водночас діяльність МОФ щодо оптимізації навчання французької мови у світі є, на думку експертів, парадоксально недостатньою і потребує перегляду політики освітніх реформ та підготовки викладачів [3].

Згідно з прогнозами МОФ, у 2070 році у світі налічуватиметься від 477 до 747 мільйонів франкофонів [3]. Цей потенціал розвитку франкофонії пояснюється очікуваним демографічним зростанням в Африці. Сьогодні з 279 мільйонів франкофонів (3% населення планети) більше половини походять з Африки, а демографічний приріст африканських країн такий, що в 2070 році при найкращому сценарії мова Мольєра може стати першою мовою африканського континенту та 4-ю і навіть 3-ю найрозповсюдженішою мовою у світі, якою розмовлятимуть 8% людства, і 85% усіх франкофонів житимуть в Африці. Для того, щоб ці прогнози справдилися, франкомовна Африка повинна продовжувати використовувати французьку в навчанні дітей протягом наступних років. У франкомовній Африці система освіти традиційно надає привілейоване місце французькій, але з точки зору якості шкільне навчання значно відстає від темпів демографічного зростання, про що попереджав Абду Діуф, колишній генеральний секретар МОФ (2003-2015). У своєму докладі «Франкофонія та франкофілія, двигуни сталого зростання», представленому у 2014 році Франсуа Олладу, економіст, письменник і політичний діяч Жак Атталі був ще категоричнішим: «За відсутності освітньої інфраструктури, яка б уможлиблювала навчання більшості населення і викладання французької та французькою, майбутні

покоління африканців більше не розмовлятимуть цією мовою» [7].

Загалом у світі французька мова може розвиватися лише за державної підтримки. Її майбутнє пов'язується перш за все з досягненням таких результатів:

1) сприйняття французької мови як запоруки соціального успіху;

Французька розвиватиметься за однієї умови: якщо люди вважатимуть, що вона відповідатиме їхнім реальним потребам, якщо вона вважатиметься ними корисною для отримання знань, творчості, торгівлі та загалом для всіх видів діяльності, які передбачають міжособистісні контакти.

2) переконання економічних гравців у важливості франкомовного економічного простору;

Прикладом інновацій у сучасному франкомовному економічному просторі можна вважати Форум FrancophoNice, відкритий у червні 2019 року, який щорічно розглядатиме питання розвитку у середземноморському регіоні із залученням міжнародних та місцевих економічних гравців.

Китай розглядає французьку в якості одного зі шляхів проникнення на ринки африканського континенту. Активізація викладання французької мови в Китаї пояснюється головним чином бажанням підготувати кадри задля виходу на ринки франкомовних країн. Отже, у тій частині світу, яка характеризується економічним зростанням, знання французької мови сприймається як перевага.

3) розв'язання серйозних проблем шкільного навчання у франкомовних країнах Африки;

Зобов'язання президента Еммануеля Макрона щодо Глобального партнерства в галузі освіти, головного оператора з питань освітньої співпраці на африканському континенті, відкривають широкі перспективи після років ігнорування Францією зазначених проблем за президентства Ніколя Саркозі та Франсуа Олланда.

4) подальшого захисту французької мови від невинуватого використання англійської у франкомовному просторі;

На жаль, у засобах масової інформації (у рекламі зокрема) активно використовується англійська. Навіть у повсякденному спілкуванні вживання англійських слів або франко-англійського «суржику» часто-густо вважається майже обов'язковим [3].

5) зміцнення позицій міжнародних франкомовних ЗМІ;

Французька мова присутня у міжнародних ЗМІ: канал TV5Monde, наприклад, переглядається у 200 країнах [6], проте кількість таких ЗМІ було б варто збільшити, а наповнення урізноманітнити задля відповіді на запити неоднорідної франкомовної аудиторії.

Отже, очевидно, що ефективна реалізація сучасної концепції франкофонії неможлива без виконання певних визначальних умов, серед яких найголовнішими є надання якісної освіти, розвиток економіки, доведення корисності володіння французькою мовою [8].

Французька мова є водночас ресурсом, який потрібно експлуатувати. Необхідно максимально активізувати усі форми співпраці, що здійснюється французькою мовою, та сприяти розповсюдженню французької у світі, фінансуючи політику мовного співробітництва, підготовку викладачів, розвиток культури й освіти. Формування франкофона – повільний процес, але рентабельність інвестицій у цю сферу вдсятеро більша, ніж витрати [9].

У якості висновків визначимо пріоритети для зміцнення позицій французької мови у світі:

- 1) консолідація франкомовного простору та МОФ;
- 2) популяризація французької мови як іноземної у світі;
- 3) посилення використання французької мови в європейських та світових установах;
- 4) активізація ролі французької мови в економічному житті світової свільноти;
- 5) поширення франкомовного контенту та захист французької мови в ЗМІ та Інтернеті.

Список використаних джерел та літератури

1. Francophonies du monde // Le français dans le monde. – 2020. – n°3. – 52 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fdlm.org/wp-content/uploads/2020/03/fdm-3-032020.pdf>
2. La promotion du français dans le monde // Politique culturelle et français [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/FR_la_promotion_du_francais_dans_le_monde_cle4136a1.pdf
3. Pihlion R. La langue française dans le monde // Mission laïque française [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlfrmonde.org/la-langue-francaise-dans-le-monde/>
4. Semo M. Le français, cinquième langue la plus parlée dans le monde // Le Monde [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.lemonde.fr/afrique/article/2018/10/11/le-francais-cinquieme-langue-la-plus-parlee-dans-le-monde_5367799_3212.html
5. Міжнародна організація Франкофонії // Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/mizhnarodna-organizaciya-frankofoniyi>
6. Gallorini M. Le français dans le monde se porte bien // Radio-Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ici.radio-canada.ca/nouvelle/1325853/francais-francophonie-monde-progression-rayonnement>
7. Mathieu T. Quelle place dans le monde pour la langue française en 2050? // Europe1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.europe1.fr/societe/quelle-place-dans-le-monde-pour-la-langue-francaise-en-2050-3604640>
8. Develey A. La langue française n'appartient plus aux seuls Français // Le Figaro/ Langue française [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/francophonie/la-langue-francaise-n-appartient-plus-aux-seuls-francais-20190320>
9. Kabacoff I. Montrer que la francophonie est partout // Le français dans le monde. – 2019. – n° 423. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fdlm.org/blog/2019/03/21/montrer-francophonie-partout-2/>